

NAPOMENE O ISTRAŽIVANJU OGULINSKOG PROCESA
JOSIPU BROZU

Kada sam objavio komentar »Nepotrebna 'otkrića' o ogulinskom procesu Josipu Brozu«¹ nisam vršio znanstvena otkrića u novinskom članku, kako to autori članka — drugovi Očak i Popović — pokušavajući da budu ironični — tvrde u naslovu svog odgovora, nego sam kao historičar upozorio na stručne nedostatke članka — doduše novinskog, ali o ne baš nevažnoj povijesnoj temi — koji su napisali drugi historičari.² Raspravljao sam, dakle, o historičarskom poslu, i to ću i sada učiniti u povodu odgovora drugova Očaka i Popovića.³

1. I dalje stoji da nadnaslov, naslov i podnaslov članka drugova Očaka i Popovića sadrže bitne netočnosti (»Prvi put u širokoj javnosti« — »Nepoznati dokumenti o prvom suđenju Josipu Brozu« — »Smatralo se da su uništenjem arhiva ogulinskog okružnog suda uništeni i svi akti o suđenju Josipu Brozu. Međutim, suradnici 'Vjesnika' pronašli su u arhivu Stola sedmorice u Zagrebu dragocjene dokumente s toga suđenja«).⁴ Na to sam upozorio u svom komentaru. Novi je moment samo što drugovi Očak i Popović okrivljuju redaktora za te naslove. Zbog toga napominjem da redaktor nije naslove izmislio nego ih je izveo iz teksta članka (sredina prvog i početak četvrtog stupca). Redaktor je, dakle, postupio na uobičajeni način — izveo je naslove iz sadržaja članka, a također — može se prosuditi — i iz širih, usmenih, objavljenih autora (J. Popović je novinar *Vjesnika*). Razumljivo, nije mogao znati da »otkrića u arhivu« nije bilo.

2. Odgovor drugova Očaka i Popovića potvrđuje da nisu znali za izdanje tih dokumenata u knjižici M. Sobolevskog.⁵ To i jest jedan od glavnih stručnih nedostataka njihova članka (prije pisanja o nekoj povijesnoj temi treba upo-

¹ *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1976, 113–115. Koristim se ovom prilikom da ispravim jednu štamparsku grešku: na str. 113, u odlomku 1, posljednja rečenica mora glasiti: »Oni, dakle, nisu imali što otkrivati nego su prema podacima iz tih bilježaka potražili dokumente u Arhivu Hrvatske (arhiv Stola sedmorice jedan je od fondova Arhiva Hrvatske, a ne poseban arhiv, kako se čini prema podnaslovu članka u *Vjesniku*)«.

² Koliko god drugovi Očak i Popović isticali prigodnost, nepostojanje naučnih pretenzija, reportersku narav i slična obilježja svog članka, ipak uvažavam činjenicu da je jedan od njih historičar, znanstvenik, a drugi novinar koji se specijalizirao za povijesne teme (ponajviše NOR i međuratni radnički pokret), a od takvih se ljudi, razumljivo, očekuje nužna mjera stručnog postupka i kad pišu u novinama. — Usput i načelno rečeno, odviše cijenim novine kao dio suvremenog života da bih mogao prihvatiti tezu da pisanje za njih oslobađa znanstvenog radnika (a i iskusnog publicista) od ikakvih naučnih pretenzija.

³ Neka obilježja njihova odgovora smetaju takvom raspravljanju. Ima u tom odgovoru svadljivog tona i ironiziranja. Sa svoje strane nastojao bih to izbjeći, uz dvije opaske: ne znam kako su »pročitali« da ne polemiziram s njihovim tekstom, »nego, očito, s autorima« i da imam »nesnošljiv odnos prema autorima« (druga Popovića nisam nikad vidio, a s drugom Očakom sam nekoliko puta razgovarao — bez ikakva sukoba); pretpostavka da nisam nikad surađivao s dnevnim listovima i da ne znam za rad redaktora otpada — surađivao sam i znam što radi redaktor.

⁴ Tome treba dodati i prvi međunaslov u tekstu članka (»Otkriće u arhivu«), *Vjesnik*, 17. IX 1975.

⁵ M. Sobolevski, *Ogulinski proces Josipu Brozu 1927, Ogulin 1968*, 81 str., prilog »Dokumenti, članci i fotografije«, 30–79. Ponavljam: dokumente koje su Očak i Popović »otkrili« objavio je M. Sobolevski, označivši ih brojevima 12, 17, 18 i 19 (str. 55–57, 63–64, 65–71, 72–78).

znati prethodnu literaturu, uključujući, dakako, i objavljenu građu; takva se građa citira prema njenom izdanju, a nakon toga — ako je potrebno — i prema arhivskom originalu).

3. Moram odustati od pretpostavke u svom komentaru (113) da su drugovi Očak i Popović, prema bilješkama u radnji M. Sobolevskog, potražili dokumente u Arhivu Hrvatske i tako ih našli. U svom odgovoru oni objašnjavaju da nisu vidjeli originale dokumenata u Arhivu Hrvatske nego da su imali »ovjerene prepise dokumenata ogulinskog procesa iz Arhiva Gradskog komiteta SKH Zagreba«. Oni, dakle, nisu vidjeli ni izdanje tih dokumenata, ni arhivske originale.

Njihovo objašnjenje otkriva još jednu stručnu grešku. Historičari inače znaju da je takvim prijepisima *bolje ne vjerovati*. Nikad se ne zna kakve se sve greške mogu učiniti pri prepisivanju, koje je obično rutinsko, bez razmišljanja i bez poznavanja tekstova koji se prepisuju⁶ — jedino je sigurno da ih može biti svakojakih i u obilju. Isto tako, nikad se ne zna je li prijepis zaista pažljivo sravnjivan ili je samo formalno ovjeren — vjerojatnije je posljednje. — Naravno, ako su kakvi prijepisi pri ruci može se njima koristiti, ali ih valja provjeriti na originalu.

4. Odustajem — djelomično — od tvrdnje (114) da su autori članka učinili više grešaka u citiranju dokumenata. Oni su ljubazno priložili svom odgovoru spomenute prijepise (ne foto-kopije) dokumenata. Sravnio sam ih i suglasan sam s njima: prijepise su citirali uglavnom točno.

Na žalost — prijepisi nisu točni. Greške koje spominjem u svom komentaru i još niz drugih u njima su. Drugovi Očak i Popović uglavnom nisu, priznajem, učinili vlastite nego prepisali tuđe pogreške.

Šteta — a dvostruka je šteta što nisu razmišljali, npr., ako ne o imenima sudaca i drugih pravnika, o sudskim terminima — recimo »zmešariji« oko izraza »izvjestitelj« i »glasatelj« — a ono barem o pojavi novih, nepoznatih osoba u procesu — »osuđenika« Severina Puca i »drugih osuđenika« (naime, u prijepisu su oružnici postali »osuđenici«).⁷

Da zaključim: u prijepisima kojima su se drugovi Očak i Popović služili postoji niz pogrešaka — manjih i većih, a ima i nepročitanih riječi (pročitao ih je M. Sobolevski). Očak i Popović su poneku manju grešku ispravili, neke — manje i veće — prenijeli, a poneku manju i načinili (ili je nastala pri štampanju članka). Razloge za to već sam iznio (ad 2, 3 i 4). Manje im greške i ne treba zamjerati — svi mi koji pišemo za javnost vodimo neprekidni rat protiv grešaka, rat koji nikad ne možemo sasvim dobiti. — Napomenuo bih općenito da je bolje izbjegavati citiranje suhoparnih i u detaljima kompliciranih tekstova, kad se piše za novine (zbog brzine novinske proizvodnje). U ovom bi slučaju sistematsko prepričavanje dokumenata dalo čitkiji rezultat.

5. Ovo su bila stručna pitanja, no preostaje nam pitanje interpretacije i ocjene izvornih podataka.

Drugovi Očak i Popović i dalje inzistiraju da je I. Dujmić »provalio« Josipa Broza.

⁶ Tekstovi o kojima je riječ nisu laki, zbog jezika i stila, sudskih termina i žargona, rutinskih kratica i sličnog.

⁷ S. Puc bio je žandarmerijski narednik II klase i komandir žandarmerijske stanice u Kraljevići.

U vezi s tim je neosporno da je Dujmić na prvom saslušanju spomenuo Broza, rekavši da je »pozajmio nekoliko knjiga Josipu Brozu radniku na Brodogradilištu u Kraljevici, koji se sada nalazi kod saveza metalskih radnika u Zagrebu, Ilica 49.«⁹ — Treba dodati da je Broza isto tako spomenuo i Ivan Pravidica (»Pravdica izjavi, da je knjige, koje je on uručio Celeru dobio od nekog Josipa Broza [...]«⁹). — Točno je da je nakon toga istraga proširena i na Broza i pokrenut postupak za njegovo hapšenje.

Međutim, osporavam ocjenu drugova Očaka i Popovića da je »druga Tita provalio jedan od njegovih kraljevičkih suradnika — Ivo Dujmić, 12. srpnja 1927.«¹⁰ 1) Svaki podatak do kojeg policija dođe u istrazi nije provala. Kad bismo tako ocjenjivali, dali bismo tom pojmu neobično širok i zbog toga sasvim drugačiji smisao nego što ga izraz »provala« zaista ima u povijesti komunističkog pokreta općenito i unutar toga u povijesti KPJ (i kasnije u povijesti NOP-a). Historičari radničkog pokreta dosad nisu imali razloga da tako revidiraju pojam provale i ne vjerujem da će to ubuduće činiti. 2) Pojam »provala« ima u povijesti KPJ teško i ozbiljno i zbog toga određeno (ograničeno) značenje. Uz ostalo, u vezi je s najozbiljnijim moralnim problemima pokreta. Odnos pokreta prema problemu provala bio je strog, kadšto prema pojedinim ljudima i prestrog, ali baš zato ne i olak u primjeni. Historičar nema razloga da bude stroži nego što je pokret bio, ali s mnogo razloga treba da pokaže dosta smisla za analizu stvarnih okolnosti i širih odnosa u svakom pojedinom slučaju. Poželjniji su suptilnost i nijansiranje od odsječnog uopćavanja.¹¹ 3) Na liniji ovog razmišljanja nije naodmet ponovo podsjetiti da Dujmić ostaje u pokretu, da je aktivan i da pokret računa s njime.¹² Takve su okolnosti važne

⁹ Prvi je izvor o tome Kaznena prijava žandarmerijske stanice Kraljevica od 11. VII 1927, upućena Kr. kotarskom sudu u Bakru. Usp.: *Lj. Petrović – M. Sobolevski*, Prilog građi za ogulinski proces Josipu Brozu i grupi primorskih komunista i simpatizera KPJ, *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, XX, Rijeka 1975–1976, 15. — Prilog sadrži 10 dokumenata o istrazi iz fonda Kotarski sud u Bakru Historijskog arhiva u Rijeci. Dokumenti se sadržajno dopunjuju s ranije objavljenima (neki su i korišteni u sastavljanju drugih ranije poznatih). Koristio se njima, prije objavljivanja, M. Sobolevski u novoj, proširenoj verziji svog rada: *Ogulinski proces Josipu Brozu*, Zagreb 1976, 99 str.

⁹ *Lj. Petrović – M. Sobolevski*, isto.

¹⁰ 11. srpnja (isto, 14). — Usp. napominjem da se na str. 114, točka 4, prva i druga rečenica, nisam u svom komentaru, može biti, sasvim jasno izrazio. Ne kažem da u članku drugova Očaka i Popovića »ima površnog rada i senzacionalizma« samo zbog ocjene o Dujmiću, nego i zbog svih ostalih spornih mjesta u članku.

¹¹ U našoj historiografiji nema mnogo istraživanja takve problematike. Širu, načelnu vrijednost ima jedan komentar P. Damjanovića: Držanje komunista pred klasnim neprijateljem kao moralno-politički i socijalni fenomen, *Prilozi za historiju socijalizma*, 7, 1970, 317–335. U tom se širem sklopu nalazi i niz elemenata za problem o kojemu je riječ.

¹² Njegove memoarske zapise uredio je V. Antić: *I. Dujmić*, Moja djelatnost u revolucionarnom radničkom pokretu, Zbornik, I, Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919–1941, Rijeka 1970, 37–44. Taj zbornik sadrži niz podataka o njemu i u memoarskim zapisima (H. Raspor, D. Diminić, E. Cindrić, J. Cuculić, P. Gregorić, A. Franolić, I. Muvrin, D. Škorić) i u radovima (članci i građa) historičara (M. Sobolevski, B. Janjatović – P. Strčić). Spominje ga i ostala literatura o radničkom pokretu u Hrvatskom primorju (neću sve navoditi, nego samo jedno opsežnije djelo: V. Antić, *Vinodolska Selca u borbi*, Selca 1975), i literatura o KPH (spominjem samo glavno djelo: *I. Jelić*, *Komunistička partija Hrvatske 1937–1941*, Zagreb 1972). Sve to daje o Dujmiću potpuniji uvid koji je u ovakvom osjetljivom pitanju nužan.

u razmišljanju o provalama. 4) Od ovakvog pristupa ne treba da nas odvрати ni to što sami sudionici u pokretu kadšto olako govore o »provalama«, pa, eto, i sam Dujmić.¹³ 5) Uzroke otkrivanja primorskih komunista dobro analizira M. Sobolevski¹⁴: vlasti budno prate aktivnost članova i simpatizera KPJ koji su im poznati iz legalnog razdoblja; prate njihovu aktivnost, između ostalog, u agitaciji za općinske, oblasne i skupštinske izbore, posebno za oblasne izbore održane te godine, 23. I 1927¹⁵; slaba je konspirativnost pojedinih članova; policija ima svojih uhoda (konfidenata) i vodi evidenciju o članovima NRPJ (i Nezavisnih sindikata). On zaključuje o tome: »U svakom slučaju, osnovni uzrok provale u partijsku organizaciju Kraljevice, Bakra i Hreljina, bio je taj, što se komunisti i simpatizeri KPJ nisu u potpunosti pridržavali konspirativnog rada, a što je omogućilo, da policijski konfidenti saznaju o partijskim organizacijama, njihovim članovima i simpatizerima. S druge strane, vlasti su izabrale i odgovarajući trenutak, tj. početak agitacije za skupštinske izbore, koji su bili održani u rujnu 1927. godine. Svakako, da je i to bio jedan od uzroka da se pohapse provaljeni komunisti i simpatizeri KPJ.« Primorski su komunisti, dakle, činili greške u ilegalnom radu, ali među njima nije bilo izdaje. »Provalili« su ih policijski doušnici. 6) Dobro izvedeni policijski prepad na šestoricu osumnjičenih, 11. VII 1927, zatekao ih je nespremnima i oni su nesumnjivo pokazali određenu nesprenost i nesnalžljivost. a) Kod svakoga je ponešto kompromitantno nađeno, tj. policija je nalazila ono što je, slijedeći podatke »u povjerljivim prijavama« (»da posjeduju razne komunističke i boljševičke brošure i knjige«) i htjela naći (dovoljan im je kriterij bio sumnjiv naslov). b) Među knjigama — ponajviše legalnim — nalazila se i poneka nelegalna. Nađena su i dva Dujmićeva pisma Celeru, izrazito kompromitantna (zato se Dujmić još 1958. s pravom žali da su kod Kraljevičana nađena njegova pisma »iako su morala biti poništena, čim su pročitana«¹⁶) i jedna njegova pjesmica »puna komunističke ideje«¹⁷. c) Svatko je od njih dao nešto podataka o dobivanju i razmjeni knjiga i brošura, ne očekujući — može se prosuditi — da će i svaki podatak o legalno objavljenim knjigama biti iskorišten protiv njih (policija tu zaista nije pravila razliku, osim toga kombinacija legalnog materijala s nelegalnim još je i povećala kompromitantnost legalnog). Oni nisu prozreli policijsku igru (sve se odvija brzo, u jednom danu, policija reagira brzo i siste-

¹³ U jednoj izjavi, 8. IV 1958, Dujmić tvrdi da je Broza »provalila Kraljevica« (*M. Sobolevski*, n. dj., 10; isti, n. dj., 1976, 47), a u drugom zapisu (*I. Dujmić*, Moja djelatnost, n. dj., 40) precizira da je do provale došlo u Kraljevici »preko druga Celeru«. Prvu je njegovu izjavu lako objasniti: 1927. je u lošim odnosima s Kraljevičanicima (sam živi u Bakru), kako to jasno pokazuje njegovo pismo J. Brozu na početku 1927. (citiraju ga *Lj. Petrović – M. Sobolevski*, n. dj., 23, bilj. 49). Dujmić očito nije znao da je otkrivanje primorskih komunista započelo nakon što je žandarmerijskoj stanici u Kraljevici »povjerljivim putem prijavljeno« da su on sam i petorica Kraljevičana (R. Celer, V. Franović, F. Pavešić, L. Juretić, I. Pravdica) komunisti (*Lj. Petrović – M. Sobolevski*, n. dj., 12; napominjem da je taj osnovni dokument bio dalje prepisivan za druge službene potrebe, sve do razine Odjeljenja za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih dela — usp. *M. Sobolevski*, n. dj., dok. 3, 37–39).

¹⁴ Ogulinski proces, n. dj., 10–11; isto, 1976, 49–50.

¹⁵ Izbori su za Republikanski savez radnika i seljaka bili relativno uspješni upravo u sušačkom kotaru, posebno u gradu Sušaku i u općini Kraljevica (drugo mjesto po broju glasova).

¹⁶ Isto, 10; isto, 1976, 47. Njegovi su drugovi zaista prekršili pravila KPJ o konspiraciji (usp. *Bilten CK KPJ*, br. 1, april 1926, AIHRPH, ZB-KOM-11/238).

¹⁷ *Lj. Petrović – M. Sobolevski*, n. dj., 13.

matski, što oni ne mogu) i bez namjere da izdaju, ili da se međusobno optužuju, oni su dali jedan o drugom, a također o ljudima s kojima su bili u vezi, ranije u samoj Kraljevici a tada — s gledišta »malog mista« daleko — u Zagrebu (dru Miroslavu Deliću — podatke o njemu pružilo je zaplijenjeno Dujmićevo pismo Celeru — i Josipu Brozu), dovoljno podataka — s policijskog gledišta — za hapšenje. Bez izdajničkih namjera, ali ne shvaćajući da će i podaci o legalno objavljenim knjigama (npr. — Broz je bio spomenut samo u vezi s takvim knjigama) biti isto tako iskorišteni protiv njih kao i svaki podatak o nelegalnoj aktivnosti.¹⁸ 7) Koliko su sve te okolnosti utjecale na osumnjičene u toku policijske operacije 11. srpnja pokazuje i to da su oni, imajući vremena da se priberu, snađu, reagirali spretnije i, da tako kažem, »lukavije« slijedećih su dana¹⁹ i nastojali da se brane i tada i kasnije (proces, priziv), bez međusobnog optuživanja.

Sve u svemu, situacija je bila takva da je se može općenito opisati kao provalu i proširivanje provale u široj primjeni tog pojma, kako to M. Sobolevski čini, ali ne možemo nikog od osumnjičenih Primoraca optužiti (i time moralno-povijesno osuditi) da je koga provalio, što Sobolevski s pravom ne čini, dok drugovi Očak i Popović baš na tome inzistiraju.²⁰

6. Sve ovo (točke 1–5) nisam pisao samo radi odgovora drugovima Očaku i Popoviću nego i radi određenih širih razloga.

Interes za životopis Josipa Broza s pravom je još veći u ovoj jubilarnoj godini (1977). Literatura o njemu dobiva novih prinosa, a još više će ih biti za godinu-dvije (kad pristignu — npr. — prilozi sa znanstvenih skupova). Bit će i znanstvene literature i publicistike, što je i normalno za takvu veliku temu od širokog i raznolikog društvenog interesa i ne treba da jedno drugom smeta (nego obratno — bolje je da jedno drugom koristi).

Ima historiografskih pitanja o kojima u istraživanjima valja voditi računa.

O Josipu Brozu Titu još nema cjelovite znanstvene biografije, dovoljno opsežne i opremljene znanstvenim aparatom. — Dedijerova biografija i dalje je korisna radi građe koju sadrži i mnogih putokaza za istraživanja, ali je u cjelini publicističko djelo (na to upućuje i priređivanje drukčijih verzija za inozemna izdanja), s mnogim pojedinostima koje treba provjeravati i u koječemu je zastarjela. Autor nije smatrao za potrebno da na tome dalje radi, nego je 1972. objavio reprint prvog izdanja, no zato su spomenuta obilježja to uočljivija.²¹ Od drugih većih publicističkih djela najvrednije je Vinterhalterovo, s mnogim zanimljivim razmišljanjima,²² a među manjim Begovićevo.²³ Leksikografsku biografiju, zasnovanu na znanstvenim istraživanjima, objavio je P. Damjanović.²⁴

¹⁸ Usp. o svemu tome već citiranu Kaznenu prijavu (*Lj. Petrović – M. Sobolevski*, n. dj., 12–15).

¹⁹ Usp. zapisnike saslušanja I. Dujmića i L. Juretića, 22. srpnja 1927. (*Lj. Petrović – M. Sobolevski*, n. dj., dok. 8 i 9, 21–26).

²⁰ Ipak, kasniji zajednički tekst *J. Popovića i D. Stuparića* (Svjedoci biografije Josipa Broza, 7, *Ogulinski proces, Vjesnik*, 2. IV 1977), sadrži podatke i o I. Dujmiću (i njegovu fotografiju), ali bez takve ocjene.

²¹ *V. Dedijer*, Tito. Prilozi za biografiju, 1953¹, 1972².

²² *V. Vinterhalter*, Životnom stazom Josipa Broza, Beograd 1968, str. 520.

²³ *V. Begović*, Tito. Biografske beleške, Beograd 1972, str. 90.

²⁴ Titovih osamdeset godina (Biografski prilog), u: Tito pred temama istorije, Beograd 1972. Najnoviji njegov tekst te vrste: Josip Broz Tito (Biografski prilog), *Socijalizam*, 5/1977, 934–968.

Naravno, cjelokupna je literatura o J. Brozu Titu veoma opsežna, pa to postavlja istraživačima dvije zadaće: što potpunije upoznavanje te literature i njenu kritičku analizu i pažljivo procjenjivanje gdje ima doprinosa istraživanju, a gdje nema nešto istraživaču korisno.

Unutar golemog korpusa literature o J. Brozu Titu nastao je naime, i dalje nastaje, fond znanstvenih priloga za njegovu biografiju koji će jednom činiti historiografsku osnovicu za buduću cjelovitu znanstvenu biografiju.

U svemu tome postoje i korisni doprinosi publicistike (nisam dakle za kruto odjeljivanje znanosti i publicistike), bilo u nalaženju novih podataka, bilo u razmatranju i vrednovanju.

Istraživači i pisci o Josipu Brozu na zajedničkom su poslu od višestrukog društvenog značenja. Važno je da što veći broj sudionika u tom poslu primjenjuje neke zajedničke metodološke pretpostavke. O nekima od njih, eto, razmišljao sam u povodu istraživanja i pisanja o Ogulinskom procesu.

Vlado Oštrić